

ZAKAT I SADEKATUL-FITR U PRAKSI MUSLIMANA U BOSNI I HERCEGOVINI

Prikaz dijela rezultata provedene ankete

Mustafa HASANI

Fakultet islamskih nauka u Sarajevu
mustafa.hasani@fin.unsa.ba

Senad ĆEMAN

Fakultet islamskih nauka u Sarajevu
senad.ceman@fin.unsa.ba

SAŽETAK: U radu su predstavljeni rezultati anketnog istraživanja o razumijevanju i izvršavanju ibadetskih obaveza zekata i sadekatul-fitra kod muslimana u Bosni i Hercegovini. Anketa se sastojala od 54 pitanja na koja je odgovaralo 895 ispitanika, što predstavlja relevantan broj za donošenje zaključaka. Metodom analize i sinteze dobivenih odgovora, autori u radu ukazuju na moguće tendencije i prakse na ovom polju u budućnosti, jer je za vođenje procesa nužno uočavati društvene i generacijske promjene i poduzimati adekvatne korake u cilju poboljšanja aktualnog menadžmenta zekata i sadekatul-fitra. Iz velikog broja odgovora moguće je zaključiti da kod muslimana u Bosni i Hercegovini vlada povjerenje u Islamsku zajednicu jer ispitanici svoj zekat izvršavaju putem uplate u Islamsku zajednicu zbog osjećaja odgovornosti prema njoj i vjerovanja da je takva praksa vjerski utemeljena. Ispitanici su u najvećem broju ocijenili da je netransparentnost o utrošku i distribuciji sredstava zakata, vitara i fidje najveći nedostatak u menadžmentu zekata. U radu se daje preporuka odgovornim u Islamskoj zajednici da šire otvore komunikacijske kanale prema davaocima zekata i svim džematlijama. U radu se sugerira da treba utvrditi modele transparentnosti koji odgovaraju suptilnom islamskom edebu u saobraćanju s kategorijama korisnika zekata i drugih korisnika pomoći koje pruža Islamska zajednica.

Ključne riječi: zekat, sadekatul-fitra, fidja, Islamska zajednica

Uvod

Vijeće muftija Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, na čijem čelu je reisul-ulema, jeste organ Islamske zajednice za pitanja vjere, koji, između ostalog, "osigurava valjanost

razumijevanja i življenja islama i uređenje svih djelatnosti u Islamskoj zajednici na temelju načela islama i u skladu sa islamskom tradicijom i praksom Bošnjaka, te brine o unapređenju ispravnog i oplemenjujućeg

razumijevanja islama među pripadnicima Islamske zajednice."¹ Shodno svojoj nadležnosti Vijeće muftija

¹ <https://www.islamskazajednica.ba/o-vijecu> (Dostupno, 8.6.2023)

je na sjednici održanoj 30. 9. 2021. godine donijelo zaključak (broj 03-2-121/21, od 23. safera 1443./ 30. septembra 2021. godine) da se organizira tematska sjednica Vijeća muftija o aktualnoj praksi, razumijevanju ibadetskih obaveza zekata, sadekatul-fitra i kurbanu kod muslimana u Bosni i Hercegovini. Dalje je u zaključku rečeno da će u radu tematske sjednice učestvovati predstavnici Ureda za zekat, Ureda za društvenu brigu i akademske zajednice (profesori fakulteta Islamske zajednice).

Sekretar Vijeća muftija se obratio profesorima Katedre za šerijatsko pravo (fikh) Fakulteta islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu da zajedno sa studentima fakulteta izvrše anketno istraživanje s ciljem dobivanja stvarnih podataka i jasnih pokazatelja kako muslimani u Bosni i Hercegovini razumiju i izvršavaju ibadetske obaveze zekata, sadekatul-fitra i kurbanu te kako ocjenjuju rad Islamske zajednice po pitanju vođenja, organiziranja i medijskog prezentiranja šerijatsko-pravnog ali i organizacijskog aspekta menadžmenta ovih materijalnih ibadeta. Profesori Mustafa Hasani i Senad Ćeman su preuzeli obavezu da zajedno sa studentima fakulteta, u saradnji sa Uredom za zekat, sekretarom Vijeća muftija i muftijstvima u Bosni i Hercegovini sprovedu istraživanje putem ankete čije rezultate dijelom izlažemo u radu.² Budući da je anketa obuhvatala različite aspekte prakse menadžmenta zekata i razumijevanja ibadetskih obaveza od strane ispitanika, opredijelili smo se za varijantu da u ovom slučaju pisanja rada za *Novi Muallim* iznesemo prikaz i analizu samo manjeg dijela dobivenih rezultata. Cjelovitu analizu planiramo objaviti nešto kasnije.

Cilj ovoga rada jeste prezentiranje dobivenih rezultata i davanje preporuka te upoznavanje javnosti o ovom

projektu i načinu rada Vijeća muftija Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Rezultati istraživanja su prezentirani članovima Vijeća muftija na 2. tematskoj sjednici Vijeća posvećenoj zekatu, sadekatul-fitru i kurbanu.³ Sjednica je održana u Brčkom 1. februara 2023, a domaćini sjednice bili su Muftijstvo tuzlansko i Medžlis Islamske zajednice Brčko. Rezultati su također prezentirani 18. februara 2023. na dva predramazanska savjetovanja i to u: Zagrebu, u Islamskom centru Zagreb, u organizaciji Mešihata Islamske zajednice u Republici Hrvatskoj,⁴ i u Ljubljani, u Islamskom kulturnom centru Ljubljana, u organizaciji Mešihata Islamske zajednice u Republici Sloveniji.⁵

Metod istraživanja

U svrhu realizacije istraživačkog zadatka opredijelili smo se da istraživanje izvršimo metodom ankete koja daje jasan uvid u trenutno stanje, odnosno daje vremenski presjek odnosa ispitanika tj. vjernika prema ovim ibadetskim obavezama i praksi Islamske zajednice. Taj odnos ispitanika koji saznajemo anketom je subjektivan, što je veoma važno naglasiti, ali s obzirom na reprezentativan broj ispitanika procjena se može referirati na cijelu populaciju ili pripadajuću grupu, što u našem slučaju znači na sve muslimane u Bosni i Hercegovini.

Radi lakše komunikacije s potencijalnim ispitanicima, opredijelili smo se da anketu zbog lakhoće kreiranja i njene distribucije u tehničkom smislu realiziramo u digitalnoj formi putem Google Forms aplikacije, na čemu se nesebično zahvaljujemo Asimu i Enesu Ćemanu. Važna prednost ove aplikacije jeste u ekonomičnosti, brznoj i jednostavnijoj komunikaciji s ispitanicima i lakšoj obradi podataka,

te njihovom filtriranju po velikom broju mogućih parametara. Jedan od nedostataka ovog oblika ispitivanja jeste upravo u manjku interakcije s ispitanikom tj. individualizacije prilikom njenog popunjavanja koja bi bila od pomoći da se saznaju i drugi aspekti koje ispitanik nije naveo, a važni su za istraživanje.

Anketa se sastojala od ukupno 54 pitanja koja su razvrstana u četiri tipa odgovora, od čega je:

- 35 pitanja sa samo jednim mogućom odgovorom,
- 7 pitanja s više mogućih odgovora,
- 6 pitanja s odgovorima predstavljenim skalom od 1 do 5 i
- 6 pitanja koja su zahtijevala esejski odgovor i vlastito mišljenje ispitanika.

Odgovori na anketu su prikupljeni u periodu od 15.11. do 16.12.2022. Inicijalno je prikupljeno 918 odgovora na anketu, ali je nakon uklanjanja praznih i nepotpunih odgovora finalni broj ispitanika čiji su odgovori predstavljeni u ovom izvještaju bio 895, od čega je 85% muškaraca i 15% žena, iz devet društvenih kategorija (v. pitanje 1) s područja devet muftiluka (v. pitanje 2).

Procjena je da je broj ispitanika koji su vidjeli, a ipak nisu popunili anketu 3-4 puta veći od broja ispitanika koji su odgovorili na anketna pitanja. Na osnovu prvobitnih rezultata ankete urađena je obrada i priprema podataka za korištenje u aplikaciji Google Data Studio.

Anketa je realizirana na teritoriji Bosne i Hercegovine, s nadom da ona može poslužiti mešihatima Islamske zajednice u Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji kao i muftijstvima i muslimanskim zajednicama u svijetu kao urnek za ovakva i slična istraživanja na teritorijama njihove nadležnosti.

² Dopis Vijeća muftija svim muftijstvima Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, br. 03-22-225/22 od 22. rebiul-ahir 1444/17. novembra 2022.

³ <https://www.islamskazajednica.ba/index.php/vijesti/vijece-muftija/>

30930-brcko-odrzana-tematska-sjednica-vijeca-muftija-o-zekatu-sadekatul-fitru-i-kurbanu, (Dostupno, 8.6.2023)

⁴ <https://www.islamska-zajednica.hr/izdvojeno/odrzan-predramazanski>

-skup-i-predavanje-o-zekatu-i-sadekatul-fitru (Dostupno, 8.6.2023)

⁵ <https://www.islamska-zajednica.si/2023/03/mesihat-iz-e-organizirao-predramazansko-savjetovanje/> (Dostupno, 8.6.2023)

Ispitanici

Prvi set pitanja u anketi se ticao "lične karte" ispitanika kojima smo željeli dobiti informacije o njima samima i korištenjem filtera potencijalno otvoriti mogućnost uvida u to da li je moguće uočiti obrasce odgovora shodno pripadnosti pojedinoj prijavljenoj grupi. Izdvojit ćemo nekoliko pitanja sa dobivenim odgovorima:

Na 1. pitanje: Molimo da se predstavite zaokruživanjem jednog ili više tačnih odgovora?, ispitanici su odgovorili s:

1. džematlija koji redovno dolazi u džamiju (sedmično više puta): 556;
2. član Islamske zajednice (posjedujete člansku knjižicu): 496;
3. zaposlen: 490;
4. džematlija koji povremeno dolazi u džamiju (na džumu ili rjeđe): 219;
5. privrednik (samostalni obrt/privrednik i sl.): 112;
6. student: 79;
7. penzioner: 64;
8. nezaposlen: 57;
9. nisam član Islamske zajednice, ali dolazim u džamiju više puta sedmično: 19;
10. bez odgovora: 1.

Na 4. pitanje: Životna dob?, 253 (28,27%) ispitanika su u dobi 40-50 godina, 229 (25,59%) u dobi 30-40 godina, 194 (21,68%) u dobi 20-30 godina, 147 (16,42%) u dobi 50-60 godina, 58 (6,48%) u dobi 60-70 godina, 11 (1,23%) u dobi 70-80 godina, 1 (0,11%) ispitanik u dobi 80-90 godina i 2 (0,22%) ispitanika se nisu izjasnili.

Iz pitanja saznajemo da je anketom obuhvaćen širok spektar društvenih grupa vjernika koji su se izjašnjavali po više osnova, pa je tako evidentirano među ispitanicima da je veći broj redovnih džematlija nego članova Islamske zajednice s članskom knjižicom, da ih je polovica zaposlenih, a da su na anketu odgovarali i studenti, njih 79. Među ispitanicima je bilo 112 privrednika, manji broj pezionera (64), odnosno nezaposlenih (57).

Što se tiče životne dobi ispitanika, najviše ih je u dobi između 20 i 50 godina, što je životno najpotentniji dio društva koji u najvećoj mjeri izvršava ibadetske obaveze zekata i sadekatul-fitra.

Pitanjima pod brojevima 5, 6 i 7 željelo se saznati koliko su ispitanici u ranijem periodu izdvajali zekat, sadekatul-fitr, a koliko fidju. Ovo je bilo potrebno da bi se stekao uvid u njihovu "praktičnu i ličnu historiju".

Na 5. pitanje: Da li ste do sada izdvajali zekat?, najviše ispitanika, njih 391 (43,69%) odgovorilo je s: Da, redovno. U slučaju sadekatul-fitra (6. pitanje) najviše ispitanika, njih 843 (94,19%) je odgovorilo s: Da, redovno, a na pitanje da li su izdvajali fidju (7. pitanje) najviše ispitanika, njih 576 (64,36%) odgovorilo je s: Ne, nikad.

Dobili smo, prema našoj procjeni, očekivane rezultate, kako sa stanovišta islamskog učenja o tome ko je šerijatski obveznik izvršavanja ovih obreda, tako i sa stanovišta udomaćene prakse. Broj vjerski obavezujućih davatelja vitara je veći u odnosu na davaoce zekata jer se vitre odnose na fizička lica dok se zekat vrši shodno obračunu imovine koja ispunjava uvjete za izdvajanje zekata, a koju nemaju svi ispitanici, odnosno povremeno je imaju. Domaća praksa izdvajanja zekata u većem procentu po broju davalaca ili lica u odnosu na zekat je od ranije poznata i prisutna i ona nije nikakav bosanskohercegovački ekskluzivitet nego je udomaćena praksa u svijetu tj. da po glavi stanovnika više muslimana izdvaja sadekatul-fitr nego zekat, naprosto zbog činjenice da je fizički više muslimana obveznika vitara nego obveznika zekata.

Što se tiče fidje, najveći rezultat je također očekivan, a interesantan je podatak da je 91 ispitanik (10,17%) odgovorio da redovno izdvaja fidju. Pretpostavljamo da je broj onih koji daju fidju veći od kada se Islamska zajednica snažnije uključila u organiziranje i servisiranje izvršavanja i ovog ibadeta. Takvu pretpostavku osnažuje podatak koji smo evidentirali u anketi u više slučajeva da ispitanici predlažu više edukacije o ovom

obredu, jer se po njima o fidji manje zna. Iznijetu pretpostavku nismo u mogućnosti potkrijepiti argumentima jer je tek odnedavno, odnosno od 2018. godine, Islamska zajednica preuzela na sebe servisiranje tj. prikupljanje i distribuciju fidje⁶, pa je za očekivati da će se tek s nekim narednim sličnim istraživanjem moći uočiti tendencija povećanja ili smanjenja broja onih koji izvršavaju obred fidje putem Islamske zajednice.

U prilog tvrdnji da smo dobili objektivne rezultate pokazuju i odgovori koje smo dobili na 8, 9. i 10. pitanje. Na 8. pitanje: Kako biste ocijenili vlastito poznavanje islamskih propisa o izdavanju zekata?, najviše je zaokružilo kao vlastitu ocjenu poznavanja propisa o zekatu ocjenu vrlo dobar, 355 (39,66%), dok je broj ispitanika koji je svoje znanje o zekatu ocijenio s ocjenom odličan i dobar skoro izjednačen: njih 246 (27,49%) je dalo ocjenu dobar, dok je 244 (27,26%) stavilo ocjenu odličan. Na 9. pitanje: Kako biste ocijenili vlastito poznavanje propisa o izdavanju sadekatul-fitra (vitara)?, najviše ih je stavilo visoke ocjene i to: odlično 367 (41,01%) i vrlo dobro 334 (37,32%). Kod 10. pitanja, koje se ticalo ocjene vlastitog poznavanja propisa o izdvajanju fidje, rezultati su drugačiji i rekli bismo dosta izjednačeni, te nema snažnijih isticanja neke ocjene ili grupisanja nekih ocjena. Čak se može reći da je opća ocjena slaba ili negativna, ako se uzme u obzir da je manji broj ispitanika stavio ocjenu odličan i vrlo dobar, u odnosu na slabije ocjene (dobro, dovoljno, nedovoljno). Evo pitanja i odgovora o fidji: Kako biste ocijenili vlastito poznavanje propisa o fidji? Odgovori:

1. odlično (5): 217 (24,25%)
2. vrlo dobro (4): 225 (25,14%)
3. dobro (3): 218 (24,36%)
4. dovoljno (2): 109 (12,18%)
5. nedovoljno (1): 113 (12,63%)
6. nisu odgovorili: 13 (1,45%)

⁶ Vijeće muftija, "Fetva o dozvoli institucionalnog prikupljanja i raspodjele fidje i keffareta", br.03-2-51/18 od 3. redžepa 1439/21 mart 2018.

Odgovori na ova tri pitanja potvrđuju naše pretpostavke u vezi s očekivanim rezultatima, što daje dodatnu potvrdu da su ispitanici odgovarali istinito i da su dobiveni rezultati visokog stepena objektivnosti.

Ne/informiranost o menadžmentu zekata, sadekatul-fitra i fidje

Na 23. pitanje: Gdje uplaćujete ili dajete Vaš zekat?, ispitanici su odgovorili na sljedeći način:

1. u Islamsku zajednicu: 528 (58,99%);
2. dio u Islamsku zajednicu, a drugi mimo Islamske zajednice: 192 (21,45%);
3. mimo Islamske zajednice: 89 (9,94%);
4. nisu odgovorili: 86 (9,61%).

Na 26. pitanje: Gdje uplaćujete ili dajte Vaše vitre, tj. sadekatul-fitra?, ispitanici su odgovorili:

1. u Islamsku zajednicu: 652 (72,85%);
2. ljudima siromasima koje poznajem lično ili preko poznanika: 209 (23,35%);
3. mimo Islamske zajednice, humanitarnim organizacijama, udruženjima i sl.: 18 (2,01%);
4. nisu odgovorili: 16 (1,79%).

Iz dobivenih odgovora saznaje se da Islamska zajednica uživa veliko povjerenje ispitanika, jer je nepunih 10% ispitanika zaokružilo odgovor da svoj zekat uplaćuju mimo nje. S druge strane, među ispitanicima koji ne uplaćuju vitre putem Islamske zajednice, veći procent je onih koji to rade direktno prema siromasima, 209 (23,35%), nego onih 18 (2,01%) što to izvršavaju preko nekih drugih pravnih lica poput udruženja i humanitarnih organizacija.

Ispitanici, kako su pokazali odgovori na ova dva pitanja, s velikim procentom svoj zekat i sadekatul-fitra izvršavaju putem Islamske zajednice.

U nastavku ćemo iznijeti dva odgovora iz kojih smo željeli saznati da li ispitanici imaju informacije o tome koje se od ustanova i organizacionih

jedinica Rijaseta Islamske zajednice finansiraju iz fonda Bejtul-mal, odnosno konkretnije iz sredstava zekata i sadekatul-fitra.

Na 33. pitanje: Koje od službi, uprava ili ureda Rijaseta Islamske zajednice se finansiraju iz sredstava zekata (može više odgovora kod ovog pitanja)?, ispitanici su odgovorili:

1. ne znam: 452;
2. Ured za društvenu brigu Rijaseta Islamske zajednice: 162;
3. sve navedene: 161;
4. Uprava za obrazovanje i nauku Rijaseta Islamske zajednice: 126;
5. Uprava za vjerske poslove Rijaseta Islamske zajednice: 101;
6. Odjel za brak i porodicu: 84;
7. Medžlisi Islamske zajednice: 83;
8. Uprava za ekonomske i finansijske poslove Rijaseta Islamske zajednice: 68;
9. Uprava za pravne i administrativne poslove Rijaseta Islamske zajednice: 68;
10. Ured za vjerske knjige: 55.

Ispitanici su mogli kod ponuđenih odgovora izabrati više njih i zato odgovori nisu iskazani u procentima. Iz dobivenih odgovora saznaje se da je daleko najviše ispitanika zaokružilo da ne znaju tačan odgovor, što je u suštini i fer odgovor. Kažemo da je ovo fer odnos prema postavljenom pitanju, jer je odgovor pod brojem 10 pitanje "Ured za vjerske knjige", koji inače ne postoji u strukturi uprava i ureda Rijaseta, dobio 55 glasova. Drugi uljez na listi ponuđenih odgovora jeste pod brojem 7, "Medžlisi Islamske zajednice", koji nisu u strukturi ureda i uprava Rijaseta Islamske zajednice. Njegovo pojavljivanje na ovoj listi imalo je za cilj da se dodatno utvrdi koliko ispitanici poznaju strukturu Rijaseta. Ponuđeni odgovor pod brojem 3, "sve navedene", koji je dobio čak 161 glas od ispitanika, drugačijeg je karaktera, jer u osnovi upućuje na zaključak da ispitanici ne znaju tačne odgovore ili nisu zainteresirani da tačno odgovore.

Istinit odgovor je "ne znam" za ispitanike koji zaista nisu znali tačan odgovor, odnosno bili su u dilemi, a tačni su odgovori oni koji su zaokružili da se iz sredstava zekata finansiraju: Uprava za obrazovanje i nauku Rijaseta Islamske zajednice, Uprava za vjerske poslove Rijaseta Islamske zajednice u čijem sastavu je Odjel za brak i porodicu, te Ured za društvenu brigu Rijaseta Islamske zajednice. Činjenica da su Uprava za ekonomske i finansijske poslove Rijaseta Islamske zajednice i Uprava za pravne i administrativne poslove Rijaseta Islamske zajednice koje se inače ne finansiraju iz sredstava zekata dobile "samo" po 68 glasova, tj. skoro dvostruko manje od druge dvije uprave, govori da je među ispitanicima ipak bilo onih koji su poznavali ovu podjelu i distribuciju.

Možda je ovo pitanje bilo previše komplicirano za ispitanike i otuda ovakvi rezultati, budući da muslimani u Bosni i Hercegovini i nisu baš upoznati sa strukturom i organizacijom samog Rijaseta. Zato je ispitanicima ponuđeno drugo pitanje kojim se propitivalo koliko su ispitanici upoznati o tome da li se iz sredstava zekata finansiraju institucije Islamske zajednice koje su im poznate u odnosu na strukturu i organizaciju Rijaseta.

Na 32. pitanje: Koje od navedenih institucija Islamska zajednica finansira sredstvima zekata (može više odgovora kod ovog pitanja), ispitanici su odgovorili:

1. ne znam: 405;
2. Gazi Husrev-begovu biblioteku: 203;
3. sve navedene: 163;
4. Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka: 148;
5. Vakufsku direkciju: 139;
6. Medresu "Osman-ef. Redžović": 138;
7. RTV BIR: 115;
8. Informativne novine *Preporod*: 65;
9. nisu odgovorili: 41;
10. niti jedno od navedenih: 21.

Ako isključimo odgovore pod brojevima 3, 9, i 10 jer su rezultat generaliziranja koji, recimo, nisu od velike koristi i ukazuju na neistinitost u odgovaranju, opet dolazimo do zaključka da i u ovom pitanju najviše glasova je zakruženo pod odgovorom “ne znam”, njih 405. Nameće se pitanje zašto su u ovolikom broju ispitanici zakružili ovaj odgovor? U stvari, u oba posljednja pitanja koja ovdje prezentiramo se susrećemo s činjenicom da ispitanici najviše odgovaraju da ne znaju tačan odgovor. Posebno je indikativno da je medresa po broju glasova tek na šestom mjestu, a da je na petom Vakufska direkcija ustanove Islamske zajednice čiji rad se ne finansira sredstvima zekata. Zašto ispitanicima nije poznato da se medresa ili medrese (su)finansiraju i sredstvima zekata, ako se zna da je u Bosni i Hercegovini, odnosno u Jugoslaviji pokrenuta akcija sabiranja zekata i sadekatul-fitra s ciljem razvoja obrazovnih institucija Islamske zajednice u SFRJ, prevashodno Gazi Husrev-begove muške medrese, otvaranja ženske medrese i Islamskog teološkog fakulteta i medrese u Skoplju. Pokretanje i vođenje akcije zekata, pogotovu do 1992. godine, ali i kasnije, u fokusu je imalo za cilj skupljanje sredstava zekata i sadekatul-fitra za potrebe jačanja i razvoja institucionalnog islamskog obrazovanja kod nas. I dan-danas je u fokusu raspodjele zekata “finansiranje i sufinansiranje odgojno-obrazovnih ustanova Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini”.⁷ Da, ovdje je moguće reći i sljedeće: Pitanje nije davalo opciju sufinansiranja pa je to bolje poznavaoce ovih odnosa među ispitanicima moglo dovesti u zabludu. Naše

mišljenje je da je manji broj među ispitanicima imao ovako dobre informacije, pa smo mišljenja da je i pored ove moguće nejasnoće u pitanju samo spominjanje medrese na listi ponuđenih odgovora među institucijama trebalo navesti ispitanike da zaokruže medresu.

Rezultati koje smo dobili nam nameću daljnje pitanje: Zašto je ovoliko nepoznanica i neinformiranosti kod ispitanika? Odgovor je moguće prevashodno tražiti od onih koji se najizraavnije bave zekatom tj. Rijaseta Islamske zajednice, ali bi bilo dobro postaviti pitanje i samim ustanovama i institucijama Islamske zajednice u cjelini, koliko one oglašavaju ili informišu javnost o tome da li i koliko se njihov rad finansira iz sredstava zekata.

Ne/komunikacija

Kao što smo vidjeli, Islamska zajednica prema dobivenim rezultatima uživa veliko povjerenje među ispitanicima, a imami su shodno anketi opet lica koja, kao pojedinci, uživaju najviše povjerenja i njima se zainteresirani u najvećem broju obraćaju za pomoć oko razumijevanja i obračuna zekata. To potvrđuju rezultati na 16. pitanje: Kome se obraćate za pomoć kod spornih pitanja u vezi sa zekatom?, na koje su ispitanici odgovorili:

1. džematskom imamu: 345 (38,55%);
2. imamu ili profesoru islamskih nauka kojeg poznajem: 278 (31,06%);
3. Zekat kalkulatoru Islamske zajednice: 90 (10,06%);
4. tražim odgovor na internetu: 86 (9,61%);

ulaganja (izgradnja objekata infrastrukture, važnih za Zajednicu, poput škola, obdaništa, mekteba; izdavačka djelatnost; štampanje knjiga; ulaganje u medije i dr.) i promociju interesa Islamske zajednice u domovini i svijetu.” “Fetva o korisnicima sredstava iz fonda Bejtu-l-mal”, <https://www.islamskazajednica.ba/index.php/fetve-i-rezolucije/28387-fetva-o-koriscima-sredstava-iz-fonda-bejtu-l-mal>

5. nikome, nego postupim po vlastitom mišljenju: 70 (7,82%);
6. nisu odgovorili: 26 (2,91%).

Na 34. pitanje: Da li Vam je poznata osoba ili neko pravno lice koje je primio/lo pomoć Islamske zajednice?, ispitanici su odgovorili:

1. nije mi poznat takav slučaj: 346 (38,66%);
2. da, više lica i institucija: 249 (27,82%);
3. čuo sam za takav slučaj: 194 (21,68%);
4. da, znam jednu takvu osobu: 69 (7,71%);
5. nisu odgovorili: 37 (4,13%).

Na 35. pitanje: Da li Vam je poznata osoba koja je primila pomoć iz sredstava zekata Islamske zajednice?, ispitanici su odgovorili:

1. nije mi poznat takav slučaj: 431 (48,16%);
2. čuo sam za takav slučaj: 189 (21,12%);
3. da, više lica: 178 (19,89%);
4. da, znam jednu takvu osobu: 55 (6,15%);
5. nisu odgovorili: 42 (4,69%).

Zašto je najveći broj ispitanika negativno odgovorio na oba pitanja? Islamska zajednica je prihvatila model organizacione odvojenosti procesa sakupljanja i procesa distribucije zekata, pa se prikupljanje zekata vrši putem Ureda za zekat, a njegova distribucija socijalnim kategorijama putem Ureda za društvenu brigu. Ured za društvenu brigu⁸ je relativno mlad Ured u strukturi Rijasetu s obzirom na to da je osnovan 2014. godine, ali je značajan i iz godine u godinu postaje sve kreativniji po sadržaju, aktivnostima i obimu participiranja na karitativnom polju

snicima-sredstava-iz-fonda-bejtu-l-mal (Dostupno, 8.6.2023)

⁸ Na 40. pitanje: Rijaset Islamske zajednice distribuira sredstva na teren putem?, ispitanici su odgovorili: 1. ne znam: 431 (48,16%); 2. Ureda za zekat: 227 (25,36%); 3. Ureda za društvenu brigu: 180 (20,11%); 4. nisu odgovorili: 41 (4,58%); 5. Sabora Islamske zajednice: 16 (1,79%).

⁷ “Polazeći od ovih osnova, Vijeće muf-tija je donijelo fetvu kojom određuje da se sredstva iz fonda Bejtu-l-mal troše za: socijalno ugrožene kategorije društva, finansiranje i sufinansiranje odgojno-obrazovnih ustanova Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, rad i održavanje organizacione strukture Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, kapitalna

u Bosni i Hercegovini.⁹ Otuda se s pravom treba postaviti pitanje: Šta je razlog pa su rezultati na postavljena pitanja ovako slabi? Razloga po našem sudu ima više. Jedan od njih jeste da se niko neće hvaliti činjenicom da je dobio neki vid pomoći, pogotovu socijalne ili humanitarne pomoći, i o tome javno govoriti. To jasno može utvrditi imam ili predavač u džamiji kada bi jedno od ova dva ili oba pitanja postavio prisutnim džematlijama. Drugi razlog leži u kulturi "skrivanja sramote", koja je proistekla iz učenja da se javno ne obznanjuje ruka koja daje i ruka koja prima pomoć. U tom smislu sigurno je veliki izazov pred odgovornim u Zajednici kako se nositi s ovim, jer, s jedne strane, imaju potrebu promovirati rad i "pokazati rezultete", a s druge, "sakriti" donatora, davaoca, vlastite karitativne aktivnosti i, konačno, zaštititi dostojanstvo krajnjeg korisnika. Dilema posebno dobija na važnosti s obzirom na to da ovdje nije riječ samo o plasiranju informacije radi informisanja, nego se radi o borbi protiv dezinformacija, poluinformacija, šumova u komunikaciji i sl.

I ispitanici su prepoznali potrebu snažnije i otvorenije komunikacije s davaocima zekata i vitara. Neki od prijedloga ispitanika su: a) poboljšati komunikaciju s potencijalnim davaocima zekata; b) biti u čestoj komunikaciji s davaocima zekata; c) pojačati PR zekata; d) raditi na boljoj medijskoj prezentaciji zekata.

Imajući navedeno u vidu, važno je istaći da Islamska zajednica iz više razloga ne želi, a niti treba graditi imidž "humane televizije". U više navrata dužnosnici Islamske zajednice su to snažno naglašavali, a među njima posebno reisul-ulema dr. Husein-ef. Kavazović koji insistira da Islamska zajednica nastupa s edebom u svim svojim djelovanjima, a posebno prema ranjivim kategorijama društva. Čuvanje časti pojedinca je iznad bilo

kakve reklame ili pohvale o radu. Otuda je važno, kako je neko od ispitanika primijetio, pristupiti ovom pitanju uključujući ljude iz struke, PR menadžere koji ne brinu samo o "goloj" informaciji već i o brojnim aspektima izgradnje korisnih odnosa između Islamske zajednice i njenih unutrašnjih i vanjskih dijelova javnosti.

Ne/transparentnost

Definitivno najčešća primjedba upućena Islamskoj zajednici od ispitanika u menadžmentu zekata jeste pitanje transparentnosti i javnosti utroška i distribucije sredstava. U anketi su ispitanici o pitanju transparentnosti mogli da odgovaraju u dva dijela ili pitanja. Prvo smo postavili direktno pitanje (41. pitanje): Koliko je Islamska zajednica transparentna u informiranju o utrošku sredstava zekata? Ispitanici su odgovorili:

1. odlično (5): 94 (10,50%);
2. vrlo dobro (4): 153 (17,10%);
3. dobro (3): 266 (29,72%);
4. dovoljno (2): 173 (19,33%);
5. nedovoljno (1): 161 (17,99%);
6. bez odgovora: 48 (5,36%).

U analizi dobivenih rezultata evidentno je najveći broj ispitanika dao ocjenu dobar, što jeste srednja ocjena, ali je zabrinjavajuće da su ocjene dovoljan i ne zadovoljava dobile ovoliki broj glasova. Taj dio skale "preteže" u odnosu na drugu polovicu gdje su ocjene vrlo dobar i odličan. Skala pokazuje da ispitanici nisu zadovoljni i da je prevaga na strani s lošijim ocjenama.

Druga opcija koju su ispitanici imali na raspolaganju i gdje se jasnije i frekventnije spominje ovaj problem jeste u dijelu esejskih pitanja. Problemu transparentnosti ispitanici su se vraćali u skoro pa svih šest pitanja s esejskim odgovorima u kojima smo željeli da ispitanici iskažu upravo tu slobodu u odgovaranju, kreativnost u predlaganju, analitičnost u opažanju i prepoznavanju loših i dobrih rješenja, stavova i praksi. Trebamo

priznati, naša očekivanja su bila veća nego li smo dobili takve priželjkivane odgovore. Moguće je da je anketa bila duga, iscrpljujuća pa je to uzrokovalo pad koncentracije ili umor kod ispitanika. Ali i pored ovoga, dobili smo važne i relevantne odgovore koji nam daju jasan uvid u stavove ispitanika.

Za razliku od rezultata na 41. pitanje koje smo maločas prezentirali, u esejskim odgovorima smo dobili drugačiji i konkretniji uvid u stavove ispitanika po ovom pitanju. U nastavku stavljamo na uvid veliki dio tih odgovora u kojima se sugeriše transparentnost u izvještavanju tj. javnost rada. Evo šta su, između ostalog, pisali ispitanici:

1. Način prikupljanja zekata je u skladu s vremenom i prostorom, ali se treba više učiniti na transparentnosti kod distribucije tih sredstava.
2. Za prikupljanje 4, lijepo se pristupa, a distribucija 2 zbog slabe transparentnosti.
3. Islamska zajednica informiše samo svoje uposlenike o raspodjeli zekata.
4. Više izvještavanja o načinima i prilikama distribuiranja zekata na terenu.
5. Narod će davati zekat onima koji budu transparentni o utrošenome.
6. "Položiti račun" u medijima o utrošenim sredstvima zekata.
7. Više povratnih informacija, više informacija o projektima koji se realizuju od ovih sredstava, veća transparentnost cjelokupnog procesa.
8. Veća medijska promocija o obavezi davanja zekata u Islamsku zajednicu. Češća i svakodnevna promocija i izvještaji o utrošku sredstava.
9. Veća informisanost u pogledu utroška sredstava.
10. Napomenuo sam da (dajem) ocjenu 10 za prikupljanje, a sljedeći korak je planiranje raspodjele, moja

⁹ <https://www.facebook.com/ZekatBiH/videos/251784564002559/> (Dostupno, 8.6.2023)

ocjena je 3, a za raspodjelu moja ocjena je 2 i ove zadnje dvije kategorije.

11. Više transparentnih objava o tome gdje se utroše pare, a ne po postocima, narod ne razumije postotke.
12. Prilikom prikupljanja zekata i sadekatul-fitra velika je medijska pažnja prisutna u tom smjeru. Ja znam da je sevap sakriti dobro djelo, ali živimo u vremenu kada je sve "dostupno". Mislim da bi Islamska zajednica trebala više promovirati podjelu prikupljenih sredstava i samim tim bi privukla dosta više članova da daju u Bejtul-mal. Jer dosta sumnje ima gdje su ta sredstva.

Zaključci i preporuke

Anketa o zekatu, sadekatul-fitru i fidiji urađena je u digitalnoj formi u periodu od 15.11.2022. do 16. 12.2022. godine na uzorku od 895 ispitanika. Ovaj broj ispitanika je dovoljan za analizu i sakupljanje relevantnih podataka na osnovu kojih se može s velikom izvjesnošću dobiti pouzdan uvid u trenutne stavove i prakse kod muslimana u Bosni i Hercegovini o zakatu, sadekatul-fitru i fidji, njihovom razumijevanju ovih ibadeta, ali isto tako o njihovoj informiranosti o aktualnoj praksi menadžmenta Islamske zajednice u vezi s ovim ibadetima. Rezultati ankete su, s obzirom na veliki broj ispitanika, valjan izvor za analiziranje mogućih tendencija i praksi u budućnosti, jer je za vođenje procesa nužno uočavati društvene i generacijske promjene i poduzimati adekvatne korake u cilju promjena u kursu aktualnog menadžmenta. Kada je riječ o generacijskim promjenama i tendencijama koje treba pratiti, onda je cilj ovog istraživanja uočiti te transgeneracijske promjene u odnosima prema ovim ibadetima, praksi i menadžmentu Zajednice, budući da na scenu stupaju nove

generacije koje su zahtjevnije u odnosu na prethodne, bez puno pažnje prema historiji i tradiciji, fokusirani na ekonomičnost i efikasnost u radu.

Iz velikog broja odgovora zaključujemo da kod muslimana u Bosni i Hercegovini vlada povjerenje u Islamsku zajednicu, da ispitanici svoj zekat izvršavaju putem uplate u Islamsku zajednicu, zbog osjećaja odgovornosti prema njoj i vjerovanja da je takva praksa vjerski utemeljena. Isto tako, ispitanici su u najvećem broju ocijenili da je netransparentnost o utrošku i distribuciji sredstava zakata, vitara i fidje najveći nedostatak u menadžmentu zekata. Međutim, pitanje šta se misli pod pojmom transparentnosti i obima informacija koje bi se trebale plasirati u javnost i sl. i dalje ostaje otvoreno, što smatramo dobrim pokazateljem jer daje dovoljno prostora da se ovaj proces transparentnosti ispravno pozicionira u javnosti, dobro osmisli i kvalitetno vodi. U tom smislu, medijska prezentacija je, prema nalazima ankete, kako propisa o ovim obredima tako i u vezi s aktualnom praksom Islamske zajednice, kod najvećeg broja ispitanika ocijenjena ocjenom dobar. Međutim, vrlo jasno je uočeno da ispitanici nemaju dovoljno znanja niti informacija na koji način se vrši distribucija ovih sredstava, koje ustanove Islamske zajednice, niti koje uprave i uredi u Rijasetu Islamske zajednice se finansiraju iz sredstava zekata, vitara i fidje.

Rezultati ankete pokazuju, a to je i naša preporuka, da Islamska zajednica mora šire otvoriti komunikacijske kanale prema davaocima zekata i svim džematlijama. Koji su to kanali, pitanje je za ljude iz struke koji se bave komunikologijom, javnošću i sličnim temama. Evidentno je iz rezultata ankete da najviše znanja o vjerskim pitanjima u vezi sa zekatom, vitrima i fidjom, kao i o distribuciji prikupljenih sredstava i njihovoj raspodjeli, ispitanici dobijaju od džematskog imama, a potom i od medija Islamske zajednice. Očito je da je džematski

imam i dalje najvažniji ili najbliži u komunikaciji s džematlijama, vjerovatno zbog njegove blizine sa zainteresiranima, izravne komunikacije i lične dostupnosti. Ovo je važan podatak na kojem sigurno treba razvijati komunikacijsku strategiju, a koji opet obavezuje da menadžment Islamske zajednice vrši kontinuiranu edukaciju i informiše svoje organe tj. imama prije svih, profesore u obrazovnim institucijama, a potom i ostale uposlenike.

Isto tako evidentno je iz rezultata ankete da nije dovoljno samo plasirati informaciju u eter, postaviti aplikaciju Zekat kalkulator, nego je nužno uložiti više napore, umijeća, vještina i sredstava kako bi ta informacija nadvladala dezinformaciju. Anketa je pokazala mali stepen informiranosti ispitanika o ljudima koji su dobili pomoć od Islamske zajednice, a pogotovu onu iz sredstava zekata. Budući da je ovo važno pitanje na kojem Islamska zajednica uveliko radi i izdvajaju se značajna sredstva, omjer uloženog (tj. distribuiranih zekatskih sredstava u vidu pomoći siromašnima i drugim kategorijama zekatskih korisnika) i poznatog (tj. kao plasirana i dobivena informacija o tome) nije srazmjeran niti je blizu.

Stoga se treba razmisliti o promjeni komunikacijske strategije kako bi se informacije spustile do najnižeg nivoa i kako bi se u džematima i lokalnim zajednicama znalo koliko je pomoći Zajednica dodijelila u našem gradu, džematu i sl. Naravno, ovdje treba utvrditi modele transparentnosti koji odgovaraju suptilnom islamskom edebu u saobraćanju s kategorijama korisnika zekata i drugih korisnika pomoći koje pruža Islamska zajednica.

Ispitanici su izrazili zahvalnost na sprovođenju ankete i pri tome pokazali visoki stepen odgovornosti tj. želje da sa svoje strane pomognu da se poboljša akcija prikupljanja i distribucije sredstava zekata, vitara i fidje. Na tome smo im jako zahvalni.

الموجز

الزكاة وصدقة الفطر عند المسلمين في البوسنة والهرسك
عرض جزئي لنتائج الاستبيان

مصطفى حساني
سناد تشيمان

يعرض المقال نتائج دراسة استبائية حول فهم مسلمي البوسنة والهرسك وأدائهم للزكاة وصدقة الفطر. يتألف الاستبيان من 54 سؤالاً أجاب عنها 895 شخصاً، وهو ما يمثل العدد الكافي لاستخلاص النتائج. وباستخدام طريقة تحليل وتجميع الإجابات المستلمة، يشير الكاتبان إلى الاتجاهات والممارسات المحتملة في هذا المجال في المستقبل، لأن إدارة العملية تتطلب مراقبة التغيرات في المجتمع وعند الأجيال واتخاذ الخطوات المناسبة لتحسين الإدارة الحالية للزكاة وصدقة الفطر. وبناء على عدد كبير من الإجابات، يمكن الاستنتاج بأن المسلمين في البوسنة والهرسك يثقون بالمشيخة الإسلامية لأن المستطلعة آراؤهم يدفعون زكاتهم للمشيخة الإسلامية بسبب شعورهم بالمسؤولية تجاهها والاعتقاد بأن هذه الممارسة مؤصلة دينياً. ويرى معظم المستطلعة آراؤهم أن غياب الشفافية فيما يتعلق بإنفاق وتوزيع أموال الزكاة وصدقة الفطر والفدية يعتبر النقص الأكبر في إدارة الزكاة. يقدم المقال توصية للمسؤولين في المشيخة الإسلامية لفتح قنوات اتصال على أوسع نطاق مع دافعي الزكاة وعمامة المسلمين. ويتضمن المقال اقتراحاً بضرورة تحديد نماذج للشفافية تتوافق مع الأدب الإسلامي الرفيع في التعامل مع فئات المستفيدين من الزكاة ومن المساعدات الأخرى التي تقدمها المشيخة الإسلامية.

الكلمات الرئيسية: الزكاة، صدقة الفطر، الفدية، المشيخة الإسلامية.

Summary

ZAKAT AND SADAKATUL-FITR:
IN THE PRACTICE OF THE MUSLIMS
IN BOSNIA AND HERZEGOVINA
Presentation of a part of the results of the survey

Mustafa Hasani, Senad Ćeman

This article presents the results of the survey carried out with regard to understanding this ibadat obligation amongst Muslims in Bosnia and Herzegovina. The survey was comprised of 54 questions on 895 respondents as a relevant number for bringing conclusions. Through the methods of analysis and the synthesis of the answers, the authors here point out the conceivable tendencies regarding the practice in this field in the future, because it is important to study perceivable social changes and take adequate steps in order to improve the management of zakat and sadakatul fitr. On the bases of the large number of responses to the survey, it is possible to conclude that Muslims of Bosnia and Herzegovina in general, show significant confidence in the institution of the Islamic Community, as these respondents perform the obligation of the zakat in the form of the payment made to the Islamic Community as they believe that such a practice has religious foundations. The responses also show that the lack of transparency in the expenditure and the distribution of the funds collected through zakat, sadakatul fitr and fidya is the most significant drawback of the management of zakat. This article also sends a message to the Islamic Community to have more open channels of communication with zakat payers as well as with the entire jamaat. It is also suggested here that the transparency models corresponding to the subtle adab of Islamic tradition regarding communication with the category of zakat recipients should be established.

Keywords: zakat, sadakatul-fitr, fidya, the Islamic Community